

IWONA MILEWSKA
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
e-mail: milewska.iwona@gmail.com

Draupadi jako wzór piękna fizycznego bohaterek indyjskiego eposu Mahabharata

Abstract

Draupadi's image in the Mahabharata as the Stereotype for Physical Beauty of its Female Heroines

The article is an analysis of the stereotyped image of physical beauty of the heroines of Indian epic Mahabharata. The features of the character of main plot, Draupadi, are compared with these of minor female characters of this epic. Draupadi's image is shown in many fragments coming from different books of the Mahabharata but the descriptions of the heroines of sub-stories, even if not so numerous are strikingly similar. The characters of sub-stories chosen for this comparison are Śakuntala, Damayanti, Lopamudra, Sukanya, the unnamed woman of frivolous behaviour and Savitri. The comparison of images of the female characters allows to check the potential influence of the image of the main female character on the range of other images of female beauty as shown in the Mahabharata. The question of probability of this potential influence is posed and discussed in detail.

Keywords: Indian epic, Mahabharata, epic heroines, stereotype.

Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie o to, czy postać Draupadi, bohaterki głównego wątku fabularnego eposu indyjskiego Mahabharata, może być uznana za wzór piękna fizycznego dla innych, występujących w tej epopei bohaterek. Do analizy porównawczej wybrano, pojawiające się w opowieściach wtrącanych w tok fabuły głównej, kobiety o imionach Śakuntala (Mbh.I.62.3–69.51)¹, Damajanti (Mbh.III.50.1–78.23), Lopamudra (Mbh.III.94.1–97.21), Sukanja (Mbh.III.122.1–123.26), bezimienna kobieta lekkich obyczajów (Mbh. III.110.20–113.9) oraz Sawitri (Mbh.III.277.5–282.44)². Opowieści, o których

¹ Ze względu na język artykułu imiona i terminy sanskryckie podaję w ich spolszczonej formie.

² Lokalizacje w tekście podaję według jego wydania krytycznego *The Mahābhārata*, V.S. Sukthankar (et al.), 19 vols., Poona 1933–1966.

mowa, każdorazowo stanowią odrębne historie. Nierzadko są one jednak w ten czy inny sposób związane z opowieścią główną. Często stanowią jej dodatkową ilustrację. Wyjątkowa jest historia o Damajanti i jej ukochanym, Nalu. Jest ona bowiem, w dużej mierze, streszczeniem wątku głównego. Różni się jednak od niego w wielu, nie tylko nieistotnych, szczegółach. Inne z wybranych do analizy opowieści są całkowicie samodzielne, nie są wprost związane z fabułą główną (na przykład opowieść o Lopamudrze i ascecie Agastji). Ponieważ można wskazać na to, iż zarówno główna bohaterka eposu, Draupadi, jak i bohaterki opowieści pomniejszych wykazują wiele wspólnych cech, rodzi się pytanie, czy można uznać je za przykłady powszechnie obowiązującego stereotypu, na którego podstawie stworzono kanon piękna zewnętrznego doskonałej bohaterki tej indyjskiej epopei? Czy może raczej opisy bohaterek historii i epizodów wtrącanych w tok fabuły głównej Mahabharaty były wzorowane na wielokrotnie powtarzających się opisach piękna fizycznego najważniejszej kobiecej postaci tego eposu, Draupadi? Czy można przypuszczać, że stworzony został, już w epopei, nieopisywany jeszcze wtedy w dziełach teoretycznych kanon?³ Warto przyjrzeć się temu problemowi na wybranych, bardzo charakterystycznych przykładach.

Postać Draupadi jako jednej z głównych *personae dramatis* wątku głównego Mahabharaty występuje w eposie w ogromnej liczbie lokalizacji. Niemożliwe i niecelowe byłoby zatem wymienianie ich wszystkich tutaj⁴. Nie sposób przecież poddać analizie wszystkich fragmentów zawierających jej opisy. Dla potrzeb obecnych rozważań wybrane zostały te z nich, które ściśle wiążą się z omawianym tematem, te, w których przedstawiane jest jej piękno fizyczne. Konteksty, w których piękno to jest opisywane, to w zdecydowanej większości przypadków fragmenty eposu dotyczące sytuacji, gdy bohaterka jest czy powinna być kobietą atrakcyjną.

W dotychczasowych opracowaniach poświęcano już uwagę Draupadi, podając refleksji różne aspekty tej postaci. Nigdy jednak zagadnienie, którego osią jest rozważenie, czy Draupadi może być traktowana jako wzór piękna fizycznego dla innych postaci kobiecych Mahabharaty, nie zostało szczegółowo opracowane w literaturze indologicznej. Zostało ono jedynie, czasem dalece nie wprost, zasygnalizowane.

Czym zajmowano się do tej pory, gdy idzie o postać Draupadi? Otóż badacze najczęściej rozważali problem dotyczący jej prawdopodobnego mitycznego rodowodu. Ten nurt badań, niezwykle ważny w perspektywie odniesień indoeuropejskich, został zapoczątkowany przez Stiga Wikandera i Georges'a Dumézi-

³ W późniejszym okresie, kiedy obrazy bohaterek były tworzone zgodnie z indyjskimi poetykami normatywnymi, da się wyróżnić stosowany w wielu dziełach stereotyp opisu pięknej bohaterki. W opisach tych stosowane są nie tylko zestawienia określonych, pojedynczych cech charakteryzujących piękne fizycznie bohaterki. Jest także, relatywnie łatwo dający się opisać na podstawie tekstów, kanon stosowanych w opisach porównań. Pisał o tym szeroko np. Daniel Ingalls w artykule *Words for beauty* (D.H.H. Ingalls, *Words for Beauty in Classical Sanskrit Poetry*, New Heaven 1962, s. 87–107) czy Guyla Wojtilla w artykule *On some natural devices describing female beauty in Sanskrit poetry* (G. Wojtilla, *On Some Natural Devices Describing Female Beauty in Sanskrit*, Prague 2006, s. 23–36).

⁴ Jednym ze źródeł, w którym takie zestawienia lokalizacji można znaleźć, jest książka S. Sörenseny, *An Index to the Names in the Mahābhārata*, Delhi 2006, s. 257–260.

la⁵. Teoria „ideologii trójdzielnej”, której byli autorami, pozwala ich zdaniem na zinterpretowanie postaci Draupadi w kontekście jej mitologicznego związku z pięcioma najważniejszymi bohaterami fabuły głównej Mahabharaty, braćmi Pandawami, jej eposowymi mężami. Poślubienie Draupadi przez wszystkich braci miałoby na celu pokazanie, iż ci ostatni dopiero razem tworzą nierozdzielalną całość. Zdaniem Wikandera i Dumézila każdy z braci jest tylko aspektem jednego – w gruncie rzeczy – bohatera. Przy takim ujęciu tematu rzeczywistość społeczna, odwzorowana w postaci literackiej, byłaby pokazywana przez pryzmat trzech funkcji charakterystycznych dla mitologii indoeuropejskich. Funkcje owe to zdaniem autorów tej szeroko dyskutowanej w środowiskach naukowych teorii: święta moc czy inaczej odwieczne prawo (Juddhiszthira, najstarszy z braci to syn boga Dharmy odpowiadającego za prawo również natury sakralnej); siła fizyczna (kolejni z braci to Bhima, syn boga Waju związanej ze zjawiskami natury, oraz Ardzuna, wcielenie króla bogów, również wiążanego z siłami natury, najpotężniejszego ze wszystkich, Indry) i wreszcie uczestnictwo w wytwarzaniu dóbr materialnych (Nakula i Sahadewa, synowie boskich bliźniaków, pięknych swym wyglądem Aświnów)⁶. W jednym z fragmentów Mahabharaty (Mbh.I.189.1–189.50) mężowie Draupadi są przedstawieni jako różne aspekty boga Indry. Ten fragment stanowi jeszcze inną propozycję wyjaśnienia tak nietypowej formy małżeństwa. Zarówno w przypadku pierwszej, jak i drugiej teorii Draupadi, jako wspólna żona braci, których funkcje obejmują wszystkie aspekty natury mitologicznej czy też różne aspekty ludzkiego istnienia, powinna zatem być przedstawiana w Mahabharacie jako bohaterka wystarczająco doskonała, by móc odpowiadać tym wszystkim aspektom. Powinna zatem stanowić także wzór piękna fizycznego zarówno na poziomie boskim, jak i ludzkim. Piękna, które mogłoby stanowić kanon także dla innych bohaterek eposowych.

Problemem podejmowanym przez niektórych badaczy było opisywanie zarówno Draupadi, jak i innych bohaterek Mahabharaty przez porównywanie ich piękna zewnętrznego do atrakcyjności bogiń Śaci i Śri. Jeden z najwybitniejszych współczesnych badaczy eposu, Alf Hiltebeitel, w książce *The Ritual of Battle: Kṛṣṇa in the Mahābhārata*⁷, dotyczącej w największej mierze postaci boga Kriszny i roli, jaką odgrywa on w Mahabharacie, także Draupadi poświęca część swoich rozważań. Omawia on pokrótce właśnie problem utożsamiania jej zarówno z boginią panteonu wedyjskiego, żoną Indry— Śaci, jak i z dużo późniejszymi wyobrażeniami, zgodnie z którymi Draupadi jest przedstawiana jako podobna do żony Wisznu, Śri. Należy tu wspomnieć, że Hiltebeitel nie zajmuje się jednak bohaterkami innymi niż sama Draupadi, tymi, które są uczestniczkami opowieści

⁵ Cf. G. Dumézil, *La légende des Pāṇḍava et la substructure mythique du Mahābhārata*, Paris 1948; G. Dumézil, *L'idéologie des trois fonctions dans les épopées des peuples indo-européens*, Mythe et épopée, t. 1, Paris 1948; t. 2, *Types épiques indo-européens: un héros, un sorcier, un roi*, Paris 1971.

⁶ Niektórzy z badaczy, zgadzając się bez zastrzeżeń z teorią „ideologii trójdzielnej”, dostarczają w swych pracach kolejnych dowodów na jej prawdziwość. Cf. N. Allen, *The Hero's Five Relationships. A Proto-Indo-European Story* [w:] *Myth and Mythmaking. Continuous Evolution in Indian Tradition*, SOAS Collected papers on South Asia, J. Leslie (ed.), t. 12, London 1995, s. 1–20.

⁷ A. Hiltebeitel, *The Ritual of Battle. Kṛṣṇa in the Mahābhārata*, Ithaca 1976.

wtrąconych w tok fabuły głównej. Ze szczegółowej analizy wybranych fragmentów dotyczących tychże bohaterów wynika jasno, że podobnie opisywane są i one. Z pewnością zasadne jest zatem pytanie zarówno w odniesieniu do Draupadi, jak i do innych bohaterów Mahabharaty o to, dlaczego ich uroda zewnętrzna jest porównywana, nierzadko na przemian, właśnie do fizycznego piękna tych dwóch bogiń. Zastanawia bowiem, iż boginie te pochodzą z tak odległych w czasie pantheonów. Hiltebeitel stawia tezę, iż w opisach Draupadi następuje „zrównanie” poziomów mitologicznych, nie ma rozróżnienia na warstwy starsze i młodsze. Bohaterka, przy takim założeniu, może być opisywana zarówno jako podobna Śaci, bogini czasów wedyjskich, jak i Śri, która była synonimem piękna w dużo późniejszej mitologii hinduizmu. Zdaniem Hiltebeitela porównania te musiały zostać włączone do tekstu przez jednego z późniejszych redaktorów Mahabharaty⁸. Twierdzenie to można zasadnie odnieść również do bohaterów opowieści wtrąconych w tok fabuły głównej. To w tym kontekście można wysunąć tezę o ponadczasowości indyjskiego kanonu piękna postaci kobiecych, które utrzymywało się w niezmiennym kształcie w ciągu nawet bardzo odległych wieków⁹. Czy zatem Draupadi może zostać uznana za wzór dla wyobrażeń innych bohaterów tego eposu? Kilka przykładów opisów zawierających porównanie do bogiń, które pochodzą z opowieści wtrąconych w tok fabuły głównej i dotyczą bohaterów innych niż sama Draupadi, może pomóc w próbie udzielenia odpowiedzi na to pytanie.

Jednym z nich jest opis Damajanti ze wspomnianej już historii o niej i o Nalu, jej narzeczonemu, a później mężu¹⁰. Uroda Damajanti jest w nim, już na samym początku, porównana do fizycznego piękna obu bogiń:

⁸ Dyskusje dotyczące prawdopodobnych redakcji Mahabharaty mają w literaturze indologicznej długą tradycję. Cf. V.S. Sukthankar, *Prolegomena* [w:] *The Ādiparvan, Being the First Book of the Mahābhārata, the Great Epic of India*, Pune 1977, s. 1–110; R. Goldman, *Gods, priests and Warriors. The Bhṛguś of the Mahābhārata*, New York 1977. Na temat warstw treściowych Mahabharaty, ich wzajemnych relacji i odniesień pisał też np. A.N. Jani, *The Mahābhārata as an Organic Growth of the Oral Literary Tradition in Ancient India* [w:] *The Mahābhārata Revisited*, papers presented at the International Seminar on the Mahābhārata organized by Sahitya Akademi at New Delhi, R.N. Dandekar (ed.), New Delhi 1990, s. 71–85. Na konkretnym przykładzie dyskutował kwestię warstw treściowych Mahabharaty G. von Simson, *The Text Layers in the Mahābhārata. Some observations in Connection with Mahābhārata VII.131* [w:] *The Mahābhārata Revisited*, R.N. Dandekar (ed.), New Delhi 1990, s. 37–59. Por. także I. Milewska, *Ze studiów nad Mahabharatą*, Kraków 2013, s. 29–45.

⁹ Tutaj sporo dowodów można znaleźć w dziełach kultury materialnej, zarówno w rzeźbach, jak i w płaskorzeźbach przedstawiających postaci kobiece.

¹⁰ Ta właśnie opowieść znana jest na Zachodzie od bardzo dawna. Miało to i z pewnością nadal ma wpływ na powstałe w Europie wyobrażenia związane z pięknem fizycznym bohaterów indyjskiej epopei. Pierwsze tłumaczenie to przekład na język łaciński. Jest ono zatytułowane *Nalus, carmen sanscritum e Mahabharato. Edidit, latine vertit, et adnotationibus illustravit*. Zostało wydane już w roku 1819. Autorem był jeden z najwybitniejszych ówczesnych znawców Indii – Franz Bopp. Istnieje także tłumaczenie na język polski. Jego autorem jest poeta i znawca literatury indyjskiej – Antoni Lange. Tłumaczenie tej opowieści, zatytułowane *Pieśń o Nalu i Damajanti, baśń staroindyjska z ksiąg Mahabharaty, przekład z sanskrytu, przedmowa Antoni Lange*, ukazało się w latach 1906–1921 trzykrotnie. Pierwszych, nieznacznie zmodyfikowanych pięć pieśni zostało także włączonych przez Langego w streszczenie Mahabharaty jego pióra, które to streszczenie pod tytułem *Mahabharata, zbiór arcydzieł poezji epickiej wszystkich czasów i narodów w streszczeniach i wyciągach ułożył A. Lange* ukazało się w roku 1911. Tekst sanskrycki wraz z tłumaczeniem często jest włączany do

Kiedy czas małżeństwa nastał, jak bogini Śaci sama
przez swe służki otoczona, siedzi w przyjaciółek kole.
Klejnnotami ozdobiona błyszczy piękna Bhimy córą,
błyskawicy lśniącej równa, ciało jej nieskazitelne¹¹
(Mbh.III.50.11–12)¹².

W następnych strofach uroda Damajanti jest opisywana jako równa pięknemu fizycznemu bogini Śri:

Oczy jak u Śri ogromne, niedościgły wdzięk tej panny
Wśród boginek ani bogiń jej podobnej nigdzie nie ma.
Nikt nie widział, nikt nie słyszał, by wśród ludzi była taka
Zmysły wszystkim macić zdolna, nawet bogom najpiękniejsza
(Mbh.III.50.13–14)¹³.

Jest niewątpliwe, iż w obu tych fragmentach chodzi o podkreślenie urody bohaterki. Efekt ten jest osiągnięty za pomocą zrównania jej walorów z tymi przypisywanymi raczej piękności bogiń niż postaci ziemskich¹⁴.

Kolejny, tym razem pełniejszy, opis Damajanti można znaleźć w strofach odległych od poprzednio omawianych:

Piękna ta wcześniej ujrzana, ją właśnie widzą me oczy
Śri bogini podobna, na świecie tym najwspanialsza.
Twarz jej jak księżyc w pełni, ciemna karnacja, pierś cudna,
mroki rozprasza stron świata, bogini doskonała.
Oczy lotosom podobne, rozkoszą jest boga miłości,
Upragniona przez wszystkich, błyszczy jak księżyc w pełni¹⁵

współczesnych podręczników nauki sanskrytu (np. W. Maurer, *The Story of Nala and Damayanti* [w:] W. Maurer, *The Sanskrit Language. An Introductory Grammar and Reader*, t. 2, s. 555–609). Właśnie o tej historii, w kontekście rozważań dotyczących wybranych cech bohaterów epickich, szczegółowo pisała wybitna francuska badaczka literatury epickiej M. Biardeau: *Nala et Damayanti. Heros épiques I*, „Indo-Iranian Journal” 1984, nr 27, s. 247–274; eadem, *Nala et Damayanti. Heros épiques II*, „Indo-Iranian Journal”, 1985, nr 28, s. 1–34. Biardeau nie zajmowała się jednak w tych tekstach urodą bohaterki.

¹¹ Wszystkie fragmenty tekstów sanskryckich włączone w tekst podstawowy artykułu w tłumaczeniu jego autorki.

¹² Warto przytoczyć dla porównania kilka fragmentów dotyczących Damajanti w tłumaczeniu A. Langego:

„Gdy jej panieństwa naszedł czas, służebnic pięknych tłum ochoczy
I przyjaciółek sto a sto, jakoby Sację ja otoczy.
A Damajanti pośród nich jaśniała czarem swego lica,
Promieniejąca ciałem swem, jak błyskawiczna błyskawica” (A. Lange, *Opowieść...*, s. 82).

¹³ „Nadczłowieczymi wdzięki lśni, jak gdyby Śri długożreniczna:
Ani wśród bogów ni wśród yaksz nie była pani taka śliczna.

Ni pośród ludzkich rzesz widziana taka ni słyszana,
Dzieweczka wzruszająca świat, od bogów nawet uwielbiana” (ibid., s. 82).

¹⁴ Podobnie, do piękna bogini Śri porównywana jest także uroda Sawitri – „I dorosła do lat młodzieńczych Sawitri, księżniczka jako Śri piękna” (Mbh.III.277.25).

¹⁵ W prawie identyczny sposób do bogini Śri porównywana jest także, ze względu na swoje fizyczne piękno, Śakuntala, bohaterka włączonej do księgi pierwszej Mahabharaty opowieści, w której jest opisane jej spotkanie z królem Duhszantą. Mówi się o niej, między innymi, co następuje: „I pojawiła się ta młoda panna, Śri bogini wcielenie” (Mbh. I. 65.3).

(Mbh.III.65.9–65.11).

Uroda Damajanti jest opisywana nie tylko w zestawieniu z cechami jej boskich odpowiedniczek. Można o niej bowiem także przeczytać w jednym z innych fragmentów, że obdarzona jest następującymi walorami:

Piersi jej cudne, obfite a biodra pełne, wspaniałe.
Blaskiem lśni wokół ta pani. Mowa zaś jej – słodkobrzmiaća.
(Mbh.III.60.32)

Podobne cechy pojawiają się nieco dalej:

Piękne brwi, włosy i biodra, zęby oraz piersi cudne
Nogi zawsze wdzięcznie mknące, słońcu równa doskonałość.
(Mbh.III.61.63)

Gdy porówna się te opisy piękna fizycznego Damajanti z licznymi opisami wyglądu zewnętrznego Draupadi, nie sposób zaprzeczyć ich uderzającemu podobieństwu. Warto przytoczyć tu kilka wybranych, bardzo charakterystycznych opisów bohaterki fabuły głównej. O Draupadi, podobnie jak o Damajanti, mówi się wprost, że jest doskonalsza od wszystkich innych kobiet pod względem piękna swych kształtów.

Draupadi pięknosć zdobna, sławą i klejnotami
od innych kobiet zgrabniejsza, blaskiem błyszczła cudownym.
(Mbh.IV.67.30)

W wielu fragmentach jest określana jako ta, która przewyższa swą pięknosć nie tylko inne kobiety, ale także wszystkie żeńskie istoty pochodzące ze światów innych niż ludzkie:

Stwórca pięknosć obdarzył królową Pańczalów cudną.
Od kobiet innych wspanialsza, urodą od bytów wszystkich.
(Mbh.I.182.13)

W kolejnym fragmencie Mahabharaty Draupadi jest opisywana następująco:

Draupadi mówiąc te słowa, płakać zaczęła żałosnie,
w dłoniach lotosom podobnych, twarz swoją, łez pełną, ukryła.
Piersi tej słodkomówiącej podobne wzgórkom przepięknym,
obfite i cudne, kształtne...
(Mbh.III.13.109–13.110)

I wreszcie dwa z bardziej szczegółowych opisów Draupadi. Jeden z nich można znaleźć w pierwszej księdze eposu:

Jej talia kształtna jak ołtarz, bo z niego właśnie wyrosła
królowna z kraju Pańczalów, piękna, by serca niewolić.
Ciemna jest jej karnacja, oczy – lotosów płatki,
włosy błyszczące i czarne, bogini w kobiety ciełe.
Zapach niebieskich lotosów otacza pannę tę cudną,
Na ziemi równej jej nie ma, wspaniała swym kształtem boskim.
Kiedy się tylko zrodziła ta pięknobiodra istota
głos z niebios zabrzmiał donośny, by sławić jej doskonałość.
(Mbh.I.155.41–155.44)

W księdze drugiej zaś tak o Draupadi mówi jeden z jej mężów, Judhiszthira:

Ani zbyt niska, ani zbyt wysoka, skóra jej nie jest ni ciemna ni jasna.
Miłością błyszczą oczy tej wspaniałej, to o nią właśnie grać mi dzisiaj przyszło...
Podobne lotosów płatkom jej oczy . Zapach zaś - lotos jesienny ...
Jak lotos łni dziś jej oblicze, włosy jej długie, kolor ich miedziany...
Kibić zaś smukłą, o ołtarza kształcie...
(Mbh.II.58.32–58.37)

Opisy te przypominają z kolei, w wielu szczegółach, fragment z księgi trzeciej Mahabharaty, w którym przedstawiono obraz bezimiennej kobiety lekkich obyczajów. Historia ta opowiada o tym, jak ta ostatnia kusi niewinnego ascetę¹⁶.

Przybył tu uczeń bramiński, wzrostem swym doskonały,
pięknowłosy i mądry, ciało jego złociste.
Oczy lotosom podobne, niby bóg światłem promieniał,
włosy zaś miał kruczoczarne, długie i pięknie pachnące...
Ciało jak promień błyszczące, podobne słońcu na niebie,
i naszyjniki miał piękne, co błyskawicom równe.
Poniżej tych ozdób półkule, myśli moich złodzieje,
nagie i delikatne, widoku takiego nie znałem.
Biodra jego obfite, talia zaś smukła niezwykle...
Głos jego – kokili trele, słodycz – omdlenie przynosi.
Obliczem swym jaśniał dokoła, a słowem me serce zniewalał.
Jak las niesie zapach wspaniały, gdy wiatru podmuchom poddany,
tak i on pachniał rozkosznie, wiosnę ze sobą przynosząc.
(Mbh.III.112.1–112.10)¹⁷

Kolejny fragment z I księgi także wskazuje na podobieństwo w opisie Draupadi i innych bohaterek. Mówi się o niej bowiem:

Ta panna lotosooka, bez skazy ciała jej członki,
królewna, córka Drupady, zrodzona z ofiary łona.
Jej ciało to delikatność, to Dhrisztadjumny jest siostra...
Draupadi o biodrach bez skazy, smukłością swoją wspaniała
cudowny wokół niej zapach, lotosów woni podobny.
(Mbh.I.175.7–175.10)

Warto zwrócić uwagę, iż w powyższych fragmentach w opisie nawiązuje się do wrażeń zmysłowych rozmaitej natury. Istotną rolę odgrywa tu nie tylko zmysł wzroku; charakterystyczną cechą pięknych bohaterek jest także cudowny zapach, jaki wokół siebie roztaczają. To on dopełnia ich obrazu.

Także inne postaci kobiece Mahabharaty, by dla przykładu wymienić Lopamudrę, posiadają omawiane wyżej cechy.

„Ta o wspaniałych biodrach [...] przeogromnych, pięknych oczach [...] smukła”.
(Mbh.III.95.8–95.10)

¹⁶ Ze względu na to, iż kuszony uczeń bramiński nigdy wcześniej nie widział kobiety, jest on przekonany, że to inny chłopiec przybył do niego w odwiedzinach. Z tego powodu cały opis fizycznego piękna przedstawiony jest w rodzaju męskim.

¹⁷ Zarówno tu, jak i w kilku innych fragmentach pominięto w tłumaczeniu miejsca nieistotne ze względu na temat rozważań.

Taką jest również Sukanja z innej opowieści wtrąconej w tok fabuły głównej. Już samo jej imię znaczy po prostu „Piękna panna”. Przedstawiana jest jako istota błyszcząca swą młodością, pięknnością i urokiem (Mbh.III.122.6–122.9).

Nie inaczej rzecz ma się w odniesieniu do Śakuntali. Jest ona opisywana na przykład tak:

Zobaczył tę pięknobiodrą, o twarzy cudnie błyszczącej
Całe jej ciało lśniło a zdołał ją uśmiech uroczy [...]
Kształty jej doskonale...talia smukła niezwykle [...]
(Mbh.I.65.10–65.12)

Wszystkie te historie albo zawierają relatywnie szczegółowe opisy piękna fizycznego bohaterek, albo używa się w nich tych samych, odnoszących się do bohaterek utrwalonych przez tradycję epicką zwrotów czy pojedynczych określeń. To one właśnie tworzą stereotyp wyobrażeń związanych z pięknem fizycznym kobiecego ciała. Najczęściej zdarza się, iż bohaterki określane są z zastosowaniem identycznych, pojedynczych epitetów. Bardzo często te charakterystyczne określenia występują w mowie bezpośredniej, w postaci wołacza, przy użyciu którego bezpośrednio do swoich ukochanych zwracają się poszczególni bohaterowie. Nie inaczej rzecz ma się w odniesieniu do Draupadi. I do niej właśnie tak zwracają się jej mężowie. Epitety te, poczynając od najbardziej ogólnych, typu „piękna”, bardzo często odwołują się do określonej, charakterystycznej (i pożądaney!) cechy. Taką właśnie jest określenie „pięknooka” czy „ta o oczach ogromnych” albo „ta o oczach podobnych płatkom lotosu”. To właśnie oczy są niewątpliwie niezwykle istotne, gdy idzie o urodę bohaterek. Ważne jest także, by bohaterka była „tą o pełnych piersiach”, „tą o obfitych biodrach”, a także „tą o smukłej talii”. Inne cechy ciała zwykle nie są opisywane szczegółowo. Są po prostu określane ogólnie jako „piękne”, „cudne”, „wspaniałe”. Relatywnie częste jest zwracanie się do bohaterek za pomocą całych zwrotów. Mówi się na przykład: „O Ty, urokiem swoim lśniąca niby blask księżyca”, albo: „O Ty, której blask podobny jest lśnieniu błyskawicy”.

Zarówno u Draupadi, jak i u innych bohaterek wielokrotnie podkreślana jest właśnie ta cecha lśnienia, błyszczenia, światła, którym promieniają:

Zobaczył Pandawów żonę u wrót pustelni stojącą,
jaśniała blaskiem swym lśniąca w tym lesie pełnym straszości.
Jak błyskawica na niebie, co ciemność głęboką płoszy,
Piękne błyszczała Draupadi swym światłem mrok rozpraszając.
(Mbh.III.248–248.9).

Bardzo często najważniejsza dla danej opowieści postać kobieca pokazywana jest w otoczeniu swoich przyjaciółek. Zawsze wtedy jest oczywiście tą najpiękniejszą¹⁸.

Taki obraz bohaterki powtarza się też w dalszej części opowieści:

I ujrzał on pannę z Widarbhy pośrodku dziewcząt siedzącą
Błyszczała wśród nich swoim pięknem...
(Mbh.III.52.11)

¹⁸ Por. Mbh.III.50.11–50.12.

O Sukanji:

Krąg dziewcząt otaczał Sukanję gdy w lesie wraz z nimi biegła
Lecz ona błyszczała najmocniej swym pięknem i klejnotami...
(Mbh.III.122.6)

Bohaterka opisywana jest też czasami jako „uśmiechająca się czarująco” czy „wdzięcznie się poruszająca”. Taką jest na przykład Damajanti (Mbh.III.52.13; Mbh.III.52.15; Mbh.III.61.63).

W czym jeszcze, gdy idzie o urodę, wyraża się doskonałość bohaterki? Otóż powinna ona, co jest wspominane bardzo często, być ozdobiona wspaniałymi klejnotami. Drogie kamienie, naszyjniki i bransolety to, jeśli opis jest wystarczająco rozbudowany, nieodłączny atrybut pięknej bohaterki. Poza samym opisem ozdób można znaleźć w Mahabharacie także fragmenty, w których bohaterowie kuszą nimi bohaterki, gdy chcą, by te ostatnie oddały im się na zasadzie obojawnego porozumienia (zawierają oni wtedy z nimi ślub tak zwanym sposobem gandharwów, czyli bez zgody rodziców). Tak dzieje się w historii o Śakuntali i Duhszancie:

Przyniosę Ci wtedy naszyjniki złote, kolczyki, szaty cudne,
i pięknych klejnotów moc...
(Mbh.I.67.2)

Analiza powyższych, z konieczności ograniczonych do niewielkiej liczby, fragmentów Mahabharaty daje podstawy do tego, by stwierdzić, iż przedstawienia bohaterek w tym eposie są dokonywane z powtarzalnością, która wskazuje na dający się określić stereotyp. Szczegółowość i powtarzalność relatywnie najbardziej rozbudowanych i spójnych opisów piękna fizycznego Draupadi sprawia, że można mówić o jej wyobrażeniu jako potencjalnym wzorze dla innych bohaterek. Opisy urody Draupadi mogą zatem wyznaczać kanon piękna eposowych postaci kobiecych. O tym, że w Mahabharacie niezwykle często podkreśla się właśnie piękno fizyczne Draupadi, pisze bardzo obszernie Wanamala Bhawalkar, w książce poświęconej kobietom w Mahabharacie¹⁹. Draupadi, jako bohaterka głównej fabuły, była z pewnością jedną z najważniejszych postaci, której opisy stanowiły wzorzec dla wizerunków innych bohaterek. Niewykluczone jednak, iż istniejący zarówno w tych, eposowych, jak i w dawnych, wedyjskich czasach stereotyp urody kobiecej miał wpływ na wyobrażenia dotyczące wszystkich opisywanych bohaterek. Jeśli przyjąć takie założenie, niekonieczne staje się wnioskowanie, z którego wynika, iż to właśnie Draupadi była pierwowzorem wszystkich innych bohaterek. Na pewno jednak można stwierdzić, iż zestaw opisanych powyżej ponadindywidualnych cech postaci kobiecych stanowi podstawę do określenia ich jako kanonu wyobrażenia piękna fizycznego bohaterek eposu Mahabharata. Byłby to wtedy kanon, który można określić jako „stereotyp w trakcie jego kształtowania się”. Z pewnością wpłynął on na późniejsze literackie wyobrażenia fizycznie pięknych bohaterek.

¹⁹ V. Bhavalkar, *Eminent Women in the Mahābhārata*, Delhi 2002, t. 1, s. 1–155.

Aby obraz postaci kobiecych Mahabharaty był pełny, nie sposób nie wspomnieć o innych niż fizyczne cechach bohatererek²⁰. Zalety duchowe najrozmaitszej natury są bowiem opisywane bodaj równie często co wygląd zewnętrzny bohatererek. Podkreśla się wielokrotnie, jako cechę niezwykle pożądaną, posłuszeństwo, które powinna okazywać bohaterka najpierw względem ojca, potem zaś męża czy jego rodziców. W jednym z fragmentów eposu przedstawione są wyczerpująco obowiązki idealnej żony – to rozmowa, w trakcie której Draupadi poucza Satjabhamę co do ich natury (Mbh.III.222.1–222.39). Poza byciem posłuszną bohaterka powinna być idealną córką i żoną również w całej gamie związanych z tymi rolami obowiązków, na przykład wzorowo dbającą o potomstwo matką. To ona właśnie ma się troszczyć zarówno o wszystkie sprawy domu, jak i o przybywających do niego gości. Niewątpliwie cechami oczekiwanymi były niewinność, cnotliwość i wierność. W wielu fragmentach mówi się, że bohaterka powinna panować nad swoimi zmysłami, być zawsze gotowa służyć innym. Charakterystyczne jest to, iż postaci kobiece i cechy ich charakteru najczęściej opisywane są przez pryzmat ich ról społecznych. Przedstawiane są jako te, które mają być idealnymi córkami, narzeczonymi, żonami, matkami czy synowymi. Trudno znaleźć w Mahabharacie opisy kobiet samotnych²¹. Czy bohaterki eposu były przedstawiane jako kobiety niezależne, charakteryzujące się poza walorami ciała i ducha także tymi o charakterze intelektualnym? To i wiele jeszcze innych pytań można zadać, by uzyskać pełny opis postaci kobiecych, które zostały ukazane w eposie. Niewątpliwie jednak jego bohaterka powinna być piękna zarówno ciałem jak i duchem. Właśnie to połączenie stanowi bowiem kanon wyobrażenia idealnej kobiety Indii eposowych.

Bibliografia

Tekst źródłowy

The Mahābhārata, V.S. Sukthankar (et al.), 19 vols., Poona 1933–1966.

Bibliografia ogólna

Allen N., *The Hero's Five Relationships. A Proto-Indo-European Story* [w:] *Myth and Mythmaking, Continuous Evolution in Indian Tradition*, SOAS Collected papers on South Asia, ed. J. Leslie, t. 12, London 1955, s. 1–20.

Bhavalkar, V., *Eminent Women in the Mahābhārata*, vol. 1–2, Delhi 2002.

²⁰ Ten temat wymaga jednak osobnego, obszernego opracowania. W tym miejscu można jedynie zasygnalizować niektóre z cech przedstawień bohatererek zawarte w ich opisach w dziele tak ogromnym jak Mahabharata.

²¹ Zaledwie w kilku przykładach, zawartych na przykład w księdze piątej czy dziewiątej Mahabharaty (por. J. L. Brockington *The Sanskrit Epics*, Leiden 1998, s. 216), widzimy bohaterkę jako niezależną od mężczyzny ascetkę.

- Biardeau M., *Nala et Damayantī. Heros épiques I*, „Indo-Iranian Journal” 1984, nr 27, s. 247–274.
- Biardeau M., *Nala et Damayantī. Heros épiques II*, „Indo-Iranian Journal” 1985, nr 28, s. 1–34.
- Brockington J.L., *The Sanskrit Epics*, Leiden 1998.
- Dumézil G., *La légende des Pāṇḍava et la substructure mythique du Mahābhārata*, Paris 1948.
- Dumézil G., *L'idéologie des trois fonctions dans les épopées des peuples indo-européens*, Mythe et épopée, vol. I, Paris 1948.
- Dumézil G., *Types épiques indo-européens: un héros, un sorcier, un roi*, Mythe et épopée, vol. II, Paris 1971.
- Goldman R., *Gods, Priests and Warriors. The Bhr̥guś of the Mahābhārata*, New York 1977.
- Hiltebeitel A., *The Ritual of Battle. Kṛṣṇa in the Mahābhārata*, Ithaca 1976.
- Ingalls D.H.H., *Words for Beauty in Classical Sanskrit Poetry* [w:] *Indological Studies in Honor of W. Norman Brown*, New Heaven 1962, s. 87–107.
- Jani A.N., *The Mahābhārata as an Organic Growth of the Oral Literary Tradition in Ancient India* [w:] *The Mahābhārata Revisited*, R.N. Dandekar (ed.), New Delhi 1990, s. 71–85.
- Lange A., *Pieśń o Nalu i Damajanti, baśń staroindyjska z ksiąg Mahabharaty*, przekład z sanskrytu, przedmowa A. Lange, Warszawa 1906.
- Lange A., *Opowieśń o Nalu i Damajanti*, [w:] *Mahabharata, zbiór arcydzieł poezji epickiej wszystkich czasów i narodów w streszczeniach i wyciągach ułożył A. Lange (pieśń I–IV)*, Brody 1911, s. 81–96.
- Maurer W.H., *The Story of Nala and Damayanti* [w:] W. Maurer, *The Sanskrit Language. An Introductory Grammar and Reader*, Richmond, t. 2, s. 55–609.
- Milewska I., *Kobieta jako pokusa ascety w literaturze staroindyjskiej* [w:] red. M. Jakubczak, *Wizerunki kobiety w kulturze Indii. Boginie, prządk, więdźmy i tancerki*, Kraków 2005, s. 171–186.
- Milewska I., *Ze studiów nad Mahabharatą*, Kraków 2013.
- Simson G. von, *The Text Layers in the Mahābhārata. Some Observations in Connection with Mahābhārata VII.131* [w:] *The Mahābhārata Revisited*, R.N. Dandekar (ed.), New Delhi 1990, s. 37–59.
- Sörensen S., *An Index to the Names in the Mahābhārata. With Short Explanations and Concordance to the Bombay and Calcutta Editions and P. C. Roy's Translation*, Delhi 2006.
- Sukthankar V.S., *Prolegomena* [w:] *The Ādiparvan, Being the First Book of the Mahābhārata, the Great Epic of India*, Pune 1977, s. 1–110.
- Wojtilla, G., *On Some Natural Devices Describing Female Beauty in Sanskrit Poetry*, „Pandanus '06, Nature in Literature and Ritual”, ed. J. Vacek, Prague 2006, s. 23–36.